

H. Hubert Gabriella

ZSOLTÁRÉNEKLÉSI VITA A 17. SZÁZAD KÖZEPÉN

Primo studiorum meorum magistro

1. A vita témája és résztvevői

A puritanizmus legfontosabb célkitűzései között egyházkormányzati, pedagógiai és gyakorlati teológiai reformok szerepeltek.¹ Ez utóbbiban, különösen a kegyes élet mindennapi gyakorlásában kiemelkedő jelentőségűvé vált az éneklés (ének) és az imádság. A gyülekezeti éneklés szempontjából termékeny puritán-ortodox református viták zajlottak le a 17. század közepén Erdélyben, a Partiumban és a Felső-Tisza-vidéken.² Arról vitatkoztak, hogy a gyülekezet a régi énekeket énekelje-e, vagy a Szenci Molnár Albert által fordított genfi zsoltárokat, vagy esetleg mindkettőt. A dokumentumokból a mérsékelt puritán gyakorlat érvényre jutása olvasható ki: a gazdag 16. századi gyülekezeti énekkincs nem szorult ki a használatból, a Szenci Molnár-féle *Zsoltárkönyv* pedig mindenhol, széles körben, a reformátusok mellett az evangélikusok és unitáriusok között is ismertté vált. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy Szenci Molnár Albert eszménye vált valóra, aki már 1607-ben így nyilatkozott: „Mivelhogy azhoz [ti. a zsoltárfordításhoz] nem olly szandékból fogtam, hogy az előbbeni szokot énekeket ki akarnám venni az hiveknec kezekből”.³ 1612-ben pedig egy olyan gyűjteményt adott ki, amelynek gyülekezeti énekeskönyv része a 150 zsoltár mellett az „egyéb régi szokott” psalmusokat és válogatott lelki énekeket is tartalmazza.⁴

A Szenci Molnár-féle zsoltárok éneklésével kapcsolatos vitának több rövid, kéziratossá vagy nyomtatott emléke mellett három hosszabb, nyomtatott dokumentuma is maradt az utókorra.⁵

¹ Az utóbbi években megélénkült puritanizmus-kutatás, a források feltárásának gyarapodása egyre árnyaltabban mutatja be a puritán mozgalom eszméinek magyarországi jelenlétét, irodalmi szerepét. Összefoglalását lásd PETRŐCZI Éva, *Puritánia. Tanulmányok a magyar és angol puritanizmus irodalmáról*, Bp., 2006 (Historia Litteraria, 20), 7–36.

² A 17. század utolsó harmadában már egy másik puritán zenei nézet körül zajlik a vita: énekeljenek vagy ne énekeljenek a reformátusok gregorián szertartási énekeket. Vö. többek között Kabai Bodor Gellért művét, RMK II. 1398.

³ RMNy 962,): (11r.

⁴ RMNy 1037.

⁵ Lásd bővebben: H. HUBERT Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*, Bp., 2004 (Historia Litteraria, 17), 60 skk.

1.1. *A vita két résztvevője*, Váci P. András és Tolnai Dali János kis időeltelődással, ugyanazon az útvonalon végezte peregrinációját, ugyanazokkal a szellemi hatásokkal találkozhatott egyetemi tanulmányútján, majd hazatérve ugyanabban az észak-kelet-magyarországi körben mozgott, és hasonló munkakörökben dolgozott. Váci P. András (1610 k.–1680 után) 1644-től kezdve megfordult Franekerben, Deventerben, Leidenben, Utrechtben, Groningenben és Angliában. 1648–1649 között Sárospatakon tanárkodott, 1650-től pedig Szepsiben volt lelkész. A külföldről hozott puritán szellemi indíttatás ugyanúgy kimutatható Váci P. András tevékenységében, mint elhatárolódása az általa szélsőségesnek tartott puritán nézetektől. Tolnai Dali János (1606–1660) 1631-től peregrinált Leidenben, Franekerben, Groningenben és Angliában. 1639-től kezdve megszakításokkal tanított a sárospataki iskolában. 1656-ban tarcali lelkész lett. A puritán mozgalom hazai vezéregyéniségeként tartjuk számon. A két jól felkészült lelkész-tanár vitájának személyes háttérét színezi, hogy Sárospatakon, 1639–1642 között Tolnai Dali tanította Váci P.-t, sőt ajánlólevelet is adott külföldi tanulmányaihoz. Ez a pozitív kapcsolat azonban Váci P. hazatérte után megromlott.⁶

1.2. *Az éneklés-vita* a Miatyánkkal foglalkozó három műből álló polémiában maradt fenn.⁷ A puritánok ellenezték a Miatyánk istentiszteleten való többszöri elmondását.⁸ Szerintük a Miatyánk elmondható szóról szóra, de olykor el is hagyható. Ez a kérdés adiaphoron, a hit szempontjából nem sarkalatos kérdés, hanem a keresztyén szabadság körébe tartozik. Egy konkrét eset is hozzájárult a magyarországi fejleményekhez: nagy felháborodást okozott, amikor egyszer előfordult, hogy Tolnai Dali a pataki „veres cseréppel hajazott” templomban tartott úrvacsorai istentiszteleten a prédikáció után nem mondta el a Miatyánkot.

Jean d'Espagne (1591–1659)⁹ *L'usage de l'Oraison Dominicale maintenu contre les objections des innovateurs de ce tems*¹⁰ című iratában a puritánok

⁶ Váci P. szerint Tolnai Dali Váci János halálán örült, őt magát gyalázta, és akadályozta öccse (István) tanulmányi előmenetelét.

⁷ Graeme MURDOCK szerint 4 műből áll a polémia (*Calvinism on the frontier 1600–1660. International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transylvania*, Oxford, 2000 (Oxford Historical Monographs), 165. Komáromi Szvertán István *Mikor imádkoztok, ezt mondgyátok...* című, William Ames nyomán készült művét a vita részének tekinti (Várad, 1651. RMNy 2404).

⁸ Az erősen leegyszerűsített fenti megállapítások eszmetörténeti háttéréről lásd ZOVÁNYI Jenő, *Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban*, Bp., 1911 (Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Kiadványai), 287–300; HAZAGH Mihály, *Amesius és a magyar puritánizmus = Angol Filológiai Tanulmányok*, 4, Bp., 1942, 105–112; SZABÓ Géza, *A magyar református orthodoxia. A XVII. század teológiai irodalma*, Bp., 1943 (A Középdunai Protestantizmus Könyvtára, A) Magyar és szlovák sorozat, 5), 47–49.

⁹ Francia református teológus, aki Londonban a francia reformátusok lelkésze volt.

¹⁰ Londres, 1646. A mű német nyelvű változatát használhattam: *Der Gebrauch des Gebäts des Herrn*, Berlin, 1673. Köszönöm Hoffmann Gizella segítségét, aki a mű másolatát megszerezte számomra.

(illetve egyik csoportjuk, a brownisták¹¹) 12 tételét cáfolta. Váci P. András a francia mű angol változatát fordította le.¹² *A' Mi-atyának avagy minden-napi imádsággal való élésnek állatása és meg-óltalmazása e' mostani időbeli tanítóknak ellenvetések ellen... Daneus Racai által. Theodulus Anaxius által...*¹³. Váci P. a címben és az utószóban is jelzi az idegennyelvű forráshoz való viszonyát: „idegen nyelvből magyarrá fordítottatott és néhol valamennyire meg-bövéstvéni közönségsébé tétettetett...”; „tetczéc hogy ez irasotskát néhol néhol meg-bövéstvéni, és a dolognac kívánsága szerint valamit hozzá tévén, magunc nyelvére fordétanám”. Tolnai Dali János válasza hamar megérkezett: 1654-ben, Sárospatakon jelentette meg a *Daneus Ráca-I, az az a' Mi-atyánk felöl igaz értelmü tanítóknak magok mentsége Vací-Andrásnak usorás vádja és szidalma ellen...*¹⁴ című művét, amelyben 121 pontban tárgyalta ellenfelének több szempontból tévesnek minősített művét, illetve az őt ért személyes támadást. Váci P. sem maradt adós, még ugyanebben az évben kiadatta a *Replica, az az Tolnai Dali Janosnak csufos és vádos maga és mások mentésére való valasz-tétel...*¹⁵ című viszontválaszát.

Újabbban a puritanizmussal foglalkozó debreceni tudományos műhelyben Fazakas Gergely két tanulmányban részletesen foglalkozott a szövegekkel, a „három mű által létrehozott térben zajló polémia” értelmezésével, retorikai, műfaji elemzésével, illetve kijelölte a további kutatási irányokat is.¹⁶ Fazakas meggyőző olvasatokat ajánl. Ígéri a három szöveg kritikai kiadását,¹⁷ amely nem kis felada-

¹¹ Robert Brown (†1633) követői, akiket szeparatistáknak is neveztek. Többek között számos szertartási elemet leegyszerűsítettek, megváltoztattak. MISKOLCI CSÜLYAK Gáspár 1654-ben, az *Angliai independentismus* c. művében (RMNy 2558, 31 ssk.) „brunnistáknak” nevezte őket, és 26 pontban tárgyalta nézeteiket (21–36): „A Soltároknak éneklését, hogyha nem szintén azon szókkal vadnak mint az Bibliában, hanem tsak magyarázat szerint valo énekek, minémüek a mi Templominkban valo Impressumbéliek (a mint közönségesen híjuk) annálinkább más egyéb Hymnusokat, mellyek az írásnak nem betüként valo szavai, tellyességesen megvetik...”.

¹² Egyelőre meg kell elégednünk Tolnai Dali híradásával, aki szerint az angol változat nyomán készült a fordítás: „Ilyen rendel közbe-vetetlenül következik értelem-szerént ez az Enthymema két részből álló erősség az Anglus nyelven, a' melyből az Auctor azt a' Könyvetskét magyarrá fordította...” (RMNy 2550, 97.)

¹³ Kassa, 1653. RMNy 2468. A Daneus Racai VÁCI P. András nevének (Andreas Vací) anagrammája. A Theodulus Anaxius görög szavak jelentése: Isten méltatlan szolgálja, „Theodulus coelesyriai (leithani) presbiterre utal (†494), aki *Consonantia divinae Scripturae* című művében a szertartások (coeremonia) vitás kérdéseivel foglalkozott” (vö. RMNy 2468). Váci P. eredeti szándéka szerint csak az egyik névalaknak kellett volna szerepelnie a címlapon.

¹⁴ RMNy 2550.

¹⁵ Kassa, 1654. RMNy 2524.

¹⁶ FAZAKAS Gergely, *„Mesterségükben disputálók” vitája. Hitvitázó iratként értelmezhető-e Tolnai Dali János Váci P. Andrással polemizáló könyve? = Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*, szerk. BITSKEY István, OLÁH Szabolcs, Debrecen, 2004 (Csokonai Könyvtár, 31), 401–423; Uő., *„Mesterségükben disputálók” vitája II. Váci P. András Replica című műve és a Tolnai-Váci polémia újraértelmezése = Retorika, interpretáció, szövegértés a régi magyar irodalomban*, összeáll. BITSKEY István, Debrecen, 2003 (Studia Litteraria, 41), 111–131.

¹⁷ FAZAKAS Gergely, *i. m.*, 2004, 402. Ez az ígélet felment az alól, hogy itt az éneklésre vonatkozó mindhárom szövegrészletet teljes terjedelmében közöljem.

tot ró az értelmezőre. Ez esetben ugyanis elkerülhetetlenné válik többek között a művekben előforduló logikai bizonyítások rekonstruálása. (Az érvelésekben mutatózó logikai hibák kapcsán is összeütközik a két szerző.) A feladat annál izgalmasabb, mivel tudjuk, hogy Tolnai Dali pedagógiai működésében igen nagy szerepet játszott a logika tanítása. A Bartholomaeus Keckermann-féle logika¹⁸ helyett a Petrus Ramus-féle dialektikát,¹⁹ illetve a Johann Heinrich Bisterfeld-féle logikát²⁰ tanította a sárospataki kollégiumban.²¹ Az irodalmi gondolkodás története szempontjából különösen értékes több logikai fogalom magyarázására tett kísérlete. Medgyesi Pál, Apácai Csere János és Martonfalvi Tóth György mellett²² Tolnai Dali János is szerepet játszhatott a magyar logikai nyelv kiforrásában.

Fazakassal egyidejűleg én is foglalkoztam a három mű himnológiai vonatkozásaival, anélkül, hogy a kérdés részletes tárgyalásába bocsátkoztam volna.²³ Hogy elkerülhető legyen az, amit Újfalvi Imre „in alienam messem falcem mittere”-nek²⁴ nevez, az alábbiakban kizárólag a fent említett három mű énekléssel kapcsolatos vitapontjait érintem, illetve egy szöveg-részletet közlök.

1.3. Az ének (könyörgés és hálaadás) egyben imádság is, ezért az éneklés kérdése – mint általában a legtöbb imádsággal foglalkozó műben – d’Espagne-nál, s nyomában Váci P. Andrásnál is felmerül. A francia szerző az ún. brownisták Miatyánk-felfogását bírálva egy helyen a zsoltórokkal bizonyítja, hogy szükségesek és Isten által elrendeltek a kötött szövegű könyörgések. A magyar fordító ennél a résznél kiegészíti forrását, és védelmébe veszi a „magyar nótákra” szerzett zsolttárfafraízisokat. Ez a vitapont azon túl, hogy a puritanizmus szempontjából kiemelkedő jelentőségű gyakorlati kegyesség körébe tartozik, a Szenci Molnár-féle genfi *Zsolttárkönyv*²⁵ recepciójának szempontjából is fordulatot jelent. Az alapkérdésen kívül – gyülekezeti énekként a 16. századi magyar zsolttárfordításokat, parafraízisokat énekeljék-e vagy pedig a „franciai nótára” írt genfi zsolttárok Szenci

¹⁸ (1573–1609), *Systema logicae*.

¹⁹ Pierre de la RAMÉE (1515–1572), *Dialecticae libri duo*.

²⁰ (1605k.–1655), *Elementa logica*.

²¹ Az 1642-es egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint: „A logicát a scholából exterminálta [kiresztette] Tholnai János uram. Peripateticam philosophiam conculcálta [az arisztotelészi filozófiát megvetette]. Keckermannus amely philosophicus terminusokkal élt logicájában, ha ki usurpálja [alkalmazza], nem szenvedheti, diabolicus terminusoknak [ördögi meghatározásoknak, fogalmaknak] mondja...” Közli DIENES Dénes, *Minthogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672*, Sárospatak, 2000, 186.

²² A kérdéstről bővebben lásd BARTÓK István, „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk”. *Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között*, Bp., 1998 (Irodalomtudomány és kritika), 79 skk.

²³ H. HUBERT Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*, Bp., 2004 (Historia Litteraria, 17), 63–65. A Miatyánk-vita három, énekléssel foglalkozó szövegrészlete a többi, rövidebb és hosszabb kritikátörténeti forrással együtt a könyv internetes kiadásában fog megjelenni.

²⁴ RMNy 886/1, ( )3r. Más rendjébe belekasználja.

²⁵ Az ún. genfi (Clément Marot és Théodore de Bèze francia szövegeivel, Loys Bourgeois és mások dallamaival) zsolttárok magyarul, Szenci Molnár Albert fordításában, először 1607-ben, Herbornban jelentek meg (RMNy 962).

Molnár Albert féle fordítását – nagyobb himnológiai tétje is volt a vitának. A puritán törekvések a 16. századi genfi éneklési gyakorlat itthoni bevezetése felé irányultak. Ha ez megvalósult volna, akkor a gyülekezet az istentiszteleten csak a 150 zsoltárt, valamint néhány bibliai éneket énekelt volna, és a régi énekkincs kiszorult volna a templomokból. Ugyanakkor több, korábbi nyilatkozatból tudjuk, hogy különösen az idegen dallamok, a „francia nóta” megtanulása nagy nehézséget jelentett a gyülekezetekben, sok helyen hibásan énekelték őket. Váci P. a zsoltárok magyar dallamra való éneklését szorgalmazta, hogy „ne köldülnek csak azt-is masoktól”.²⁶ Tehát egy ellentétes folyamat is elképzelhető lehetett volna: a gyülekezetek csak néhány Szenci Molnár zsoltárt tanulnak meg, a többi feledésbe merül. A vitáknak is köszönhető, hogy a gyülekezeti éneklés gazdagodása következett be a 17. század során: a 16. századi protestáns énekek száma fokozatosan gyarapodott, és a Szenci Molnár zsoltárokat, ha lassan és nehézségek árán is, de megtanulták a gyülekezetek. S ezt a gazdag énekanyagot mind az istentiszteleten, mind otthoni körben, mind egyéb alkalmakkor énekelték.

2. Váci P. András, a régi magyar gyülekezeti énekek védelmezője

Az alábbiakban elsőként Váci P. András fordításának himnológiai kérdéseket érintő szövegrészlete,²⁷ majd pedig az éneklést érintő vitapontok összefoglalása következik.

2.1. Váci P. András, Jean d’Espagne művét követve, mielőtt egyenként cáfolná a puritán érveket, általánosan válaszol a puritán felvetésekre. Az a rész, amely az eredeti műben nem szerepel, hanem Váci P. saját gondolatait tartalmazza, az alábbi szöveghelyeken kurzívval szedve szerepel.²⁸

[15:] *Mind ezekre való közönséges felelet.* En mind ezekre egy közönséges feleletet tészek, melly, nagyob részét az újjétók ellen-vetésinek fenekestül fogva fel-forgattya. Ezec azért az atyafiác nem tagadhattyác (ugy-mint igen nyilván való dologot) hogy az Isten né-[16:]ha az emberec eleibe könyörgéseknek, és egyéb Iste(n) Anyaszentegyházába(n) való szokott cselekedeteknek külömb külömb féle formáit ne(m) irt volna, e’ végre, hog’ azokat az emberec igénként mondanác. Illyen vala amaz áldásnac formája, mellyet közönséges-képpen a Papoc szoktac vala mondani a népre ugyan azon igéckel, a mint meg olvashatni, *Num.* 6. v. 24. 26. Illyen vala ama’ hálá-adasnac formája-is, mellyet Isten az ő népének eleibe irt vala a földi gyümölsőknek első sengéjének meg áldoztatásában. *Deut.* 26. Illyen vala ama’ tudomány-tételnek és Könyörgésnek-is formája, melly szórol szóra irattatott vala azoc eleibe, a kic minden harmadic esztendőben az ő tizedgyeknek tizedét meg-adgyác vala, v. 13. Illyen Könyörgésnek formája vala, mellyel a Moses közönséges-képpen él vala, mind mikor az Isten frigy ladá-[17:]ja meg-indittatic vala, mind pedig mikor az meg-áll vala, *Num.* 10. v. 36. 37. Illyen Kö-

²⁶ RMNy 2468, 27. Graeme MURDOCK (*i. m.*, 166–169) erősen leegyszerűsített áttekintést ad a 17. század első felének magyar református gyülekezeti énekléséről, a puritán zenei nézetekről, benne a Váci P. és Tolnai Dali között folyó himnológiai vitáról.

²⁷ A’ *Mi-atyánknak ...* RMNy 2468.

²⁸ A szöveg betűhív átiratában az ß-betű sz-ként, az à-betű a-ként, a mellékjeles o és u pedig ö-ként és ü-ként szerepel. A kopott betűk miatt néha nem lehet eldönteni, hogy szerepel-e ékezet.

nyörgéseknek vag' hálá-adásnac formája vólt az-is, mellyet naponként a gyülekezetben énekeltenec; Vgyan-is a Sóltároc nagyob részre vallyon nem Könyörgésec és hálá-adások-é? Es nemde énekeltek-é azokat közönséges szokás szerint? Nem szóllok arról, hogy minden éneklőknek serege nyilvánosságosan bizonyos Sóltárokhoz vólt kötetvén, mint valami szabott rendelt dologhoz, a mint meg-tetszic ez azoknac elől-járó nevezettyekből, titulusokból. A' 92-dik Sóltár énekeltetett minde(n) szombaton, a mint annac eleiből meg-tetszic. Gondold-meg itt, miért iratta vólna Isten a Könyörgéseket bizonyos formába(n) és versekben, ha nem akarta vólna hogy azokat szórol szóra mondanók? Mert tudni valo dolog az, hogy igen nehéz el-[18:]változtatni az olyan szókat, a mellyec mesterséggel versben foglaltattanak. Ennek-felette, vadnak külömb külömb Sóltárok, mellyekbe(n) akarja Isten hogy meg-tartsuk még az A-b-cének betőit-is. A' 25-dik Sóltár, melly merő Könyörgés, és valóságára nézve igen közel jár az Vrtol adatott Könyörgéshez, többire majd minden verseit a Sido a-b-cének rendi szerint kezdi-el. A' 34-dik, 111-dik, 112-dik és 119-dik hasonlóképpen vadnac; Söt az úolsó ugyan a Sido a-b-cének 22. bötüi szerint vago(n) el-osztva, mindenic bötü alatt nyólcz nyólcz versec lévén. Minden ember meg-vallya azt, hogy az Isten az illyen rend által akarja könnyebiteni, és segélleni az embernek élméjét, e' végre, hogy a leg feledékenb ember-is nagy könnyen meg-tarthatná a Sz. verseknek szavait, kiknek az ő kezdetek vadnac rendeltetve az a-b-cének formájá-[19:]ra. Mint hogy azért az Isten ezeket illy igénként és pontonként akarta mondatni, el-kell-é tehát hadnunk,és mulatnunk ezeknek szavait? Azt-is mondhatnám, hogy vadnac olly Sóltároc (mint a 118-dik és 134-dik,) a mellyec a nép és Papoc közt egy-mással való beszélgetést fejezic-ki, e' pedig az egy-mással való beszéd külömben nem lehet, hanem abban lévő szóknac szorgalmatos meg-tartása által. De ennek-felette, az Vr házának meg-újjétásakor, mellyet amaz jó Király Ezechiás cselekedett vala, meg-parantsoltatot vala a Levitáknac, hogy dicsirnéc az Vrat a Dávidnac és Asáphnac dicséretivel, melly annyit téssen, mint énekelni és mondani a Sóltároknac tulajdon szavait. 2. Chron. 29. v. 30. Az-is nyilván való dolog, hogy a Husvét innepénec meg-illésében bizonyos formájú énece vólt, mellyel mindenkor éltenec abban [20:] a pompás Ceremoniában. Söt ő maga-is Idvezitönc ezen ő cselekedetienec végén mikor készétené magát a halálra, egy cseppnyére sem neheztelte ezt mondani, hanem inkább akarta, hog' ő véle edgyütt mondgyác az ő tanítványi-is, *Matth.* 26. v. 30.

Ha a mostani újjétó atyafiác, (a kic kárhoztattyác ma e' Christustol tanult Könyörgéssel való élést) éltenec volna azokban a napokban, kétség-nélkül az Istennek böltsességét meg-itéltéc volna, hogy Könyörgéseknek bizonyos formáit irt az emberec eleiben, és hog' a gyülekezetet azoknac igénként való mondására kötelezte: Mert a melly okokkal ök e' Könyörgéssel való élés ellen csatáznac, a melly illetlenségeket ebben találnc, a melly szaladó útagon e' mellől el-mennec, és ennek el-mondását kerülic; mind azokkal élhetni azoknac a Könyörgéseknek, áldások-[21:]nac, és hálá-adasnac formáji ellen-is, a mellyet ő maga az Isten irott az ő népe eleiben. Vgyan-is, nem mondhatta volna-é valaki, hogy nem kell senkinec magát kötelezni ezeknek a formáknac szavaihoz, Es, hogy elég ha valaki azon értelemmel szoll?²⁹ hogy a léleknek búzgóságát nem kell meg-határozni? hogy az illyen formác ugyan azon dolognac ottan ottan haszontalanul való elő hozása? továbbá, hogy az illyen szókat állandó formájú Könyörgések nem fejezic mind azokat-ki, a mellyeket mondani kellene; ennek-

²⁹ A szövegben: szöll.

felette, hogy félő, hogy ezec végtére varáslásra ne fordíttassanac, &c. &c. Csudálatos dolog, hogy soha az Isten ezeket az illetlenségeket jó eleve által nem látta vólt!

En csudáalom hogy ezec az emberec el nem törlöttéc a Sóltárokncac rend-szerint való éneklésit-is; Mert, ha az ő [22:] agyaskodásoc és fundamentomjoc igaz és valamire való vólna, szintén ugy nem illendő vólna azokat mondani, mint a Mi-Atyánkac: Ha senkinec ne(m) kell magát e' Könyörgésncac szavaihoz kötelezni, miért kellene a Sóltárokncac szavaihoz?³⁰ ha nem kell meg-határozni (meg-fojtani) a lélekncac búzgóságát, inkább meg-határozatit-é e' Könyörgésncac szavai által, hogy nem mint a Sóltárokncac szavai által? ha e' Könyörgésncac szavai el-fordétytác a Könyörgő emberncac gondolatit, hát a Sóltárokncac éneklési nem ragadgyák álmélkodásra ugyan azonokat? ha nem kell el-mondani e' Könyörgést, ha ez nem fejez-ki minden alkolmatosságokat, ha félő, hogy ezzel bálványozójjúl ne éllyenec; nem mondhattya-é valaki ugyan ezeket akar mellyik Sóltár felöl-is? Söt inkább mo(n)dhattya: Mert mi soc Sóltárokac éneklünc, a mellyec [23:] mi réanc nem annyéra tartoznac, a-vagy, a mellyekben nintsen minékünc annyi részünc mint a Mi-Atyánkban; holott mi azokban olly Könyörgéseket mondunc, a mellyek egyenessen a Sidók gyülekezetit illetik, olly alkalmatosságocak, mellyec már el-multanac, és a mellyec soha mi rajtunc nem esnac, mert mi azokban találunc alázatossan való kéréseket, átkozódásokat, tanátskozásokat, panaszoklásokat, a mellyec Istenesec vóltac ugyan a Dávidnac szájában, a miéinkben pedig ollyanoc lehetnének-é vagy nem? arrol inkább vetélkedhetnék hogy sem a Mi-Atyánc felöl. Miért háborittya hát inkább-fel a mi gyomrainkat e' Könyörgés, hogy sem mint a mellyec a Sóltárokbac vadnac? hozzá adván ezt-is, hogy a Sóltároc, a mint mi azokat mostan énekellyünc, emberi serenység által való mesterséges³¹ szókból állanac; [24:] Söt se a Sidó és Görög, se pedig a Deák Bibliáknac rend-szerint való szavai ezekben soc helyen meg nem tartatnac, a mint könyü ezt meg-látni, bár csak az első Sóltárban tekintsünk-bé, ott a Sidóba(n) illyen rendel talállyuc a szókat: Ashre hajisch asher lo halach baatzath reshaim,³² uvedherech chattajim lo amad, uvemoschav letzim lo jaschav:³³ Görögül így: Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδρα(ν) λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν.³⁴ Deákul: Beatus vir ille, qui non ambulat in consilio malorum, & in via peccatorum non stat, & in sede derisorum non sedet. Im(m)ár ha mind a Fra(n)cia, s-mind a mi Magyar nótánkra³⁵ formáltatott első Soltárt meg-gondollyuc, bizonyos dolog, hogy a Magyar nóta szerint sokkal illendőbbben vagyon ez, hogy sem a Franciai nótán; mellyet így mutatok-meg.

1. Mert a mi nótánkon, leg elöl tétetic az a mi a Sidoban Görögben és Deákban (söt még a dolognac természeti szerint-is) elöl va-[25:]gyon, példánac-ok: Bol-

³⁰ A szövegben: szvaaihoz.

³¹ Emberi tevékenység által alkotott.

³² A szövegben: reshaim.

³³ A szövegben: uvemoschaf lezim lo jaschaf.

³⁴ Köszönöm Varga Gyöngyinek és Zsigmondy Árpádnak a héber és görög szöveg leírásában nyújtott segítségét.

³⁵ A franciai vagy magyar nóta a forrásokban több esetben nemcsak a dallamra, hanem a szövegre is vonatkozik: a „franciai” a Szenci Molnár-féle zsolnárfordításokat, a „magyar” pedig a 16–17. századi zsolnárpáfrázisokat jelenti.

dog az olyan ember az Istenben, ki gonoszoknak nem ment tanácsokban &c. Itt úgy tetszic nékem hogy primo loco ponitur Subjectum, quod deinde suis ornatur adjunctis & effectis.³⁶ a Franciái nótán pedig, ugyan ezen Sóltárban leg utól tétetic az, a mi a dolognac volta-szerint-is első, s-a Sídóban, Görögben és Deákban-is leg elől tétetic: péld. ok: A' ki nem jár hitlenec tanátsán, és meg nem áll a bünösöc után, a csufolóknac nem ül ö székekben, de gyönyörködíc az Vr törvényében, &c.³⁷ utól mondgya osztán nagy késöre-ki, hogy, az illy ember nagy bódog bizonyyal.

2. A' mi szegény Magyar nótánkra³⁸ úgy alkalmaztatott ez, hogy több az első versben ne légyen, hanem csak a mi a Sídó és Görög szerint az első versben³⁹ befoglaltatic; a Fra(n)ciái nóta pedig itt-is killyeb érr, az első versbe(n) foglalticván-[26:]bé a másodic versnek-is hason felét.⁴⁰
3. Sockal szebb paraphrasissal, világosb értelemmel vadnac ezec a mi nótánkon, hog' sem a Franciain, a mint bizonyság erre minden gyülekezetec edgyező volta.⁴¹ Effélét többet-is könnyen igaz eleget találhatna ember, ha csak veszekedni akarna. Távol légyen mindazáltal hogy én ezeket a Franciái nótáknac ocsárlására írnam, bizony elmémben sem ötlöt az, noha a nota ugyan csak nóta; hanem csak azt akaró(m) meg-mutatni, hogy a Franciái nótákra formáltatott Sóltárokban-is elég humana mixtura⁴² vagyon; nem tudom hát mire nézve kellene nagyobb áhétozással énekelni ugyan azon Soltárt a Franciái nótára, hogy sem magunkéra, holott nem a' nóta ad itt valóságot a dolognac, hanem inkább a nóta függ a dologtul. Olly szorgalmatos némellyikünc a Franciái nótác szerint a Sóltároknac [27:] ebéd, és vacsora után való éneklésébe(n), azonban a mi nyavalyás nótánkra hog' avagy csak edgyet valaha el-mondgyo(n) cselédgýével nagy kérelemmel sem kérhetnéd reá, mint ha azon a nótán a Sóltár nem Sóltár vólna.

³⁶ Az első helyre kerül a téma, azután következnek a hozzáfüggesztett dolgok és a részletezés.

³⁷ És arra gondja mind éjjel, nappal, / Ez illy ember nagy bódog bizonyyal.

³⁸ Bódog az olyan ember az Istenben, / Ki gonoszoknak nem ment tanácsokban, / Kegyetleneknek nem járt ő utokban, / Hamis ítélet nem forgott szájában. (RMNy 160/1, 08r; RPHA 203.)

³⁹ Versszakban.

⁴⁰ Tolnai Dali válasza (pp. 102–103): „A' mi illeti az emberi mesterséges szókkal formáltatott Sóltárokban akar Franciái nótákra, s-akar Magunkéira való éneklését, az a' szabados dolgok közé való (melyről a' XLIII, XLIV, XLV. thesesekben szóllottunk;) holott nem a' nóta ad itt (a' mint maga-is a' [!] Auctor meg-valya) valóságot a' Sóltárnak, hanem inkább a' nóta függ a' Sóltártul. A' mint hogy az-is szabados a' féle Rhythmizálásban [rímes verselésben], akar a' Subjectum tétessek hátul, s-az Adjunctum-ok és Effectum-ok elől (a' mint teccik az Author-nak) s-akar pedig vszontag: a' dolognac valóságára ez semmit sem tartozik.”

⁴¹ Tolnai Dali válasza (pp. 103–104): „De imez kettő meg-kivántatik a' dolognac vólta-szerént: egyik, hogy mentül közeleb járjon s-egyezzen a' Rhythmusokban [rímes verssorokban] foglaltatott Sóltár az originalis contextussal Istennek saját beszédével: másik ez, hogy azt lélekkel, értelemmel és szóbeli indulatokkal énekeljük az Urnak, 1. Cor. 14. 15. Ephes. 5. 19. Coloss. 3. 16. Az első nagyobb részént jobban követte a' b. e. Mólnár Albert a' Franciái nótákra szabott Sóltárokban; mint sem mások a' Magunkéira szabottakban, a' mint ezt értelmes egybe-verésből könnyen meg-ítélhetik a' tudósok. S-ez az oka, hogy a' Franciái nóták szerént inkább, mint sem a' Magyar nóták szerént, némelyek (kiket ez a' Author meg-gúnyol érte, s-ő azonban egyiket sem tselekeszi) éneklék ebéd és vacsora után, s-köz helyen-is [pl. az istentiszteleten] kívánnyák énekelteni a' Sóltárokat.”

⁴² Tolnai Dali magyarítása szerint: „Emberi mesterségnek elegyedése” (RMNy 2550, 101).

Sőt annál tökéletesebbec vólnánc még csak ebben-is, ha mindenic Sóltárnac magunc adhatnánc nótát, és ne kódulnók csak azt-is masoktul. Bezzeg ebben, (a mint hogy egyébben-is sokban) dicsiretesbec mi nálunknál az Angliaiac, a kik, noha mind az egész más-fél száz Sóltárokat a Franciai nótákra szépen megfordították ugyan,⁴³ és sokan élnek-is vélec házoknál, a mint hogy magam-is tanítottam-meg némellyeket egy néhányra, a kiket tudtam; de mindazáltal a templomokban és gyülekezetekben ezeckel nem élnek, hanem a magoktul szereztetett saját nótájokon éneklic mindeniket, a melly nótáknac [28:] száma, a mint reá vigyázhattam, talám mindenestül fogva-is tizenkettő, vagy ha több-is, de nem sockal. De hogy a dologra vissza térjec, noha a Sóltároknac illy mesterséges nótákra való szabása, jó és betsületes munka ugyan, de azért ugyan nem mindenkor és nem mindenütt olly Istenes mint a Mi-Atyánc. Miért vólna hát illetlenb mondani a Christusnac az ő maga szavait, hogy sem mint énekelni azokat, a mellyeket az emberec mesterséggel formáltanac? Továbbá mivel hogy a Mi-Atyánc helyében hasznosbnac látszic, ha magunktol formálunc Könyörgéseket az alkalmatosságóc szerint, miért tehát hogy a Sóltároc helyében-is naponként ujjab ujjab énekeket nem szerzunc, hogy énekelnök azokat a gyülekezetekben az alkalmatosságóc szerint? a versekben való formálásnac tudatlansága cselekedeti-é velunc, [29:] hogy a Sóltároknac szokott formájakat álhatatos-képpen meg-tartsuk? avagy, ha a Sóltároknac igénként való éneklésac a gyülekezetre nézve éppületessec, miért nem éppületes az Vrtol adatott Könyörgés, a melly summája mind azoknac a Könyörgéseknec mellyec az Sóltárokban vadnac?

2.2. Az énekléssel kapcsolatos szövegek nem alkotnak teológiai rendszert. Retorikai elemzéssel lehet majd kimutatni, hogy milyen típusú vitaként értelmezhetőek az énekléssel foglalkozó részek. A párbeszéd nem mindig jön létre a két fél között. Emögött az a puritán magatartás is állhat, amely Váci P. utószava alapján eléggé makacsnak tűnhet:⁴⁴ a magyar puritánok csak a „franciai nótákra” írott zsoltárokat akarják énekelni és énekeltetni a templomban, míg a „magyar nótákon” lévő zsoltárok éneklésére hallgatással, és „ajakaknak bé-gombolásá”-val válszólnak.⁴⁵ Néhány vitapontot érdemes külön is értelmezni.

A. *Nézetazonosságok.* Himnológiailag is igazolhatóan látszik az a megállapítás, amely szerint a nézetek ortodox református kontra puritán szembeállítására erősen leegyszerűsíti a vita értelmezését.⁴⁶ Imre Mihály szerint Váci P. „a puritanizmus mérsékelt ágának a híve” volt.⁴⁷ Fazakas Gergely meggyőző értelmezése szerint pedig „Váci védheti ugyan az ‘orthodox álláspontot’..., sőt akár minden újítást is visszautasíthat, ám mindez semmiképpen nem jelenti azt, hogy elvben ne

⁴³ Első kiadása: *The whole booke of Psalmes...*, London, 1562.

⁴⁴ FAZAKAS Gergely (i. m., 2003, 130.) a mű egyéb részeinek elemzése nyomán jut arra a következtetésre, hogy „Tolnai Dali János szövege nem konstruál a felekezetéhez tartozó vitapartnerével egyetlen közös horizontot.”

⁴⁵ RMNy 2468, 100.

⁴⁶ Jőmagam is, hibásan, az ortodox református vélemények közé osztottam be Váci P. művét (i. m., 2004, 28).

⁴⁷ *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, Bp., 1994, III, 2179.

fogadná el a ‘semper reformari’ közös horizontját.”⁴⁸ Váci P., saját bevallása szerint, jó ismerője volt a „franciai” nótáknak,⁴⁹ sőt angliai tartózkodása során maga is tanította azokat. Eszerint nem lehetett elvakult ellensége a Szenci Molnár-féle verzióknak sem. Azt viszont helytelenítette, ha valaki csak a Szenci Molnár-zsoltárokat akarta énekelteni.⁵⁰ Jobban szerette a magyar, mint az idegen, „francia” dal-
lamokat. Ezért pozitív példaként idézi az angolokat, akik a lefordított genfi zsoltárokat csak otthon éneklék, a gyülekezetben viszont „a magoktól szerzett saját nótájokon”, alig több mint 12 dallamra éneklék a 150 zsoltárt. A magyar kézírásos nótajelzések is azt mutatják, hogy a korabeli használók egy-egy énekhez egyrészt több dallamot is bejegyeztek, másrészt néhány zsoltárdallam gyakorta ismétlődött az azonos metrumú énekeknél.⁵¹ Váci P. András és Tolnai Dali János több kérdésben hasonlóan vélekedik: a Biblia minden szöveg zsinórmértéke, a szövegeket fontosabbnak tartják a dallamoknál, és úgy ítélik, hogy az a jó éneklés, ami lélekel, értelemmel és szívbéli indulatokkal történik.⁵²

B. A zsoltárszövegekkel szemben megfogalmazott követelmények. Váci P. András szövegelemzéssel igyekszik bebizonyítani, hogy a puritánok hibáznak, amikor a zsoltárparafrázisoknál értékesebbnek ítélik a Szenci Molnár-zsoltárokat. A régi zsoltárparafrázisok közelebb állnak a héber, görög és latin textushoz, világosabb értelműek, a gyülekezetek is jobban tudják őket énekelni. Nemcsak a parafrázisokban, hanem a Szenci Molnár-zsoltárookban is több, a szent szövegektől eltérő emberi változtatás található. Következtetését szónoki kérdés formájában fogalmazza meg: Miért kellene tehát a Szenci Molnár-féle zsoltárokat nagyobb áhítattal énekelni, mint a régi parafrázisokat? Tolnai Dali szerint a keresztény szabadsággal élve szabadon lehet bármilyen dallamra énekelni a zsoltárokat.⁵³ A verses zsoltárszövegeknek Isten beszédéhez, az eredeti héber szöveghez kell közelíteniük. A költői megformálás során azonban, szintén a keresztényi szabadság szellemében, nem kell mechanikusan másolni az eredeti textus szerkezetét. Szenci Molnár fordítása szerinte jobban megfelel a szövegekkel szemben támasztott követelménynek, mint a régi parafrázisok, ezért inkább azokat kell énekelni.⁵⁴

C. Felhívás új zsoltárfordítás készítésére. A vita vagdalkozó hevében szület-
hetett meg Tolnai Dali terméketlennek tűnő javaslata: Váci P. jobban tenné, ha alkotó energiáját nem arra fordítaná, hogy hiába való vitákat gerjeszt. Fordítsa le inkább az eredeti, héber szöveg alapján a zsoltárokat, s szerezzon hozzájuk a

⁴⁸ FAZAKAS Gergely, *i. m.*, 2003, 130.

⁴⁹ Itt a nóta a dallamot jelenti.

⁵⁰ Erről a puritán álláspontról lásd még FEKETE Csaba, *A pataki agenda és a Praxis Pietatis*, Debrecen, 2003 (klny. a Könyv és Könyvtár 25. kötetéből), 95.

⁵¹ A nótajelzések ismétlődéséről lásd H. HUBERT Gabriella, *Az 1697-es debreceni énekeskönyv nótajelzései*, Magyar Egyházzene, (3)1995/1996, 188 skk.

⁵² Tolnai Dali, miközben megfogalmazza ezt az utolsó követelményt, nem száll vitába Váci P.-vel, tehát nem vonja kétségbe, hogy vitapartnere is hasonlóan vélekedik.

⁵³ A szöveget lásd a 40. jegyzetben.

⁵⁴ A szöveget lásd a 41. jegyzetben.

„magunk nemzetéhez alkalmaztatott” dallamokat.⁵⁵ Váci P. válaszában visszavág: majd ha Tolnai Dali újabb verses zsoltárokat ír, akkor ő is keres hozzájuk dallamot. Ráadásul a sárospataki nyomda közelében Tolnai Dalinak sokkal több lehetősége lenne kottás énekeskönyvet kiadni. Váci P. András jogosan utal arra, hogy a „kották, lineák és betűk” hiányában, illetve nyomdától távol igen nehéz kiadni kottás gyülekezeti énekeskönyvet.⁵⁶ 1636-ban a nála sokkal jobb helyzetben lévő Geleji Katona István is arra panaszkodott, hogy „az kota metszőnek késedelme és szaporátlansága miatt az nyomtatás gyakorta meg szünt volna...”⁵⁷

D. Praxis pietatis. A „kegyesség gyakorlásának” követelménye a reformáció korától kezdve élő igényt elevenített fel: a mindennapi élet folytonos istentisztelet legyen, amelynek része az imádkozás és az éneklés. Lewis Bayly, Medgyesi Pál fordításában, például így írja le a családi esti áhítatot: „*Estve midőn immár a' nyugodalomra való készülletnek ideje s' kora el-közelit, hijd ő'szve ismét Házad népét. Olvass még-is a' szent Írásból edgy két Részt azon formán a' mint Reggel. Annak utánna (édes Idvezitönket és az ő Tanítványit követvén) énekely Soltárt...*”⁵⁸ Gyakori puritánellenes vád a korban, hogy a kegyesség látványos gyakorlása hipokritaság. Ezért Váci P. az ebéd és vacsora körüli zsoltáreneklés kapcsán is összeütközik Tolnai Dalival.⁵⁹

⁵⁵ „Bezzeg ha ő, a' szokott *gunyolódás* és éretlen itéletből költ *firkálás* helyett, erre fordította volna elmékedését, mikor *pennját* a' féle dologban mártogatta (*illy nagy zendülésre s-botránkoztató támadásra fel-gerjesztvén igaz értelmünk ellen az embereket,*) vagy ezután-is erre fordítaná, hogy magunk Nemzetéhez alkalmaztatott szép nótákat gondolna-ki, s-azok szerént a' *Sidó nyelvből* tudóson formálná a' Soltárok éneklését; e'vel valóba *jó Fótot* szabna maga emlékezetire, s-Nemzetünket-is a' nótának másoktól való kódulásától meg-mentené.” (RMNy 2550, 104.)

⁵⁶ „1. Nem szükség már újabb notákra szabnunc, mert meg-vannac a Francjai notác, *elebb kel volt ennek lenni!* 2. *Bezzeg* ha magad elsöben újabb *rhythmusokra* formálnád, hogy sem a mint Molnar Albert formalta, ugy osztán en-is a notác kereséséhez fognéc, ha közönségessen reám vetnéc. 3. Ollyanhoz illenéc inkább ez illyen munka, a kinek mind *koták, lineák, és betük* készen mellette vannac, és a ki nyomtatásban-is könnyeb, hamaráb és szabados mondgya [!] vagon. Lám ez előtt öröcké el-ajánlád magad, hogy tsak volna *typographia* melletted, egyedül-is elég munkát adnál néki; de az-is tsak ígéletben vagon.” (RMNy 2524, 120.)

⁵⁷ RMNy 1643, (((3)r.

⁵⁸ RMNy 2042, 413. Lewis Bayly *The practice of piety* című műve 1636-tól kezdve többször megjelent magyarul.

⁵⁹ „Pag. 104. thes. 78. Vádol, hogy én sem egy sem más-képpen ebéd és Vacsora után nem éneklec, FELELET, 1. Honnét tudod azt *Dáli Uram*, más mondta? jól végére kellet volna menned! 2. Inkáb akaroc én tsak néha jo indulatból és szüből éneklelni, hogy sem gyakortáb szokásból, nem is határozom én azt ebéd avagy Vacsora utánra, hanem a mikor Isten arra fel-indít, a minémű magam gyakorlását (meg-vallom) én nem igen *szoktam másoc jelen létében tselekedni*, mint szintén estvéli könyörgésemre-is iminnen amonnan a *szomszédságot bé-hivni*, véghez vivén már azt közönséges helylen. Ezt-is *pedig azért tselekedem*: 1. Mert így tanit Idvezitönc (Matth. 6. v. 6.) hogy titkos házunkban ajtonc bé-zárván ugy imátkozzunc. 2. Mert illyenképpen tselekedet maga-is Idvezitönc az ő halálánac előtte, fél felé ment, hogy annál nagyob buzgosággal imádkozhasson. Sz. Péter-is így követte Idvezitönket (Actor. 10. v. 9.) Fel-ment a háznac felső részére imádkozni, s-még tsak a gazdját (kinél szálláson volt) sem hitta fel. Innét szokták mondani, hogy *Vera oratio solitudinem amat*, az az, *Az igazán való könyörgés fél-felé való titkos helylet kíván*. 3. Mert az illyen magunc gyakorlása ritkán vagon hypocritaság nélkül...” (RMNy 2524, 117–118.)

A Fazakas Gergely által ajánlott alapos újraolvasást⁶⁰ himnológiai és költészettörténeti szempontból is érdemes folytatni. Az értelmezésbe mindenképpen ajánlott valamennyi, énekléssel foglalkozó korabeli forrást bevonni. Ugyanis a fordításba Váci P. által betoldott himnológiai rész (illetve az erre érkező válasz és viszontválasz) úgy is felfogható, mint ami folytatja az 1630-as évektől kezdődő, több szintéren⁶¹ folyó himnológiai vitát.

Gabriella H. Hubert

ÜBER DIE POLEMIK DES PSALMSINGENS MITTE DES 17. JAHRHUNDERTS

Die wichtigste Zielsetzung des Puritanismus war die Durchführung der Reformen auf dem Gebiet der Kirchenregierung, der Pädagogik und der praktischen Theologie. In der "praxis pietatis" spielten Singen und Beten eine zentrale Rolle. In der Polemik über das Psalmsingen im 17. Jahrhundert ging es in erster Linie darum, ob die Gemeinde hauptsächlich alte Psalmparaphrasen singen sollte, oder lieber die Genfer Psalter in der Übersetzung von Albert Szenci Molnár, oder vielleicht beides gleich. Die Polemik hatte zur Folge, dass das Singen in der Gemeinde im 17. Jahrhundert vielfältiger wurde, die Zahl der gesungenen protestantischen Gemeindegesänge stieg und die Gemeinden lernten die Psalmen in der Übersetzung von Szenci Molnár, wenn auch langsam und mit Schwierigkeiten, aber immerhin. – Die Studie behandelt die Polemik über das Singen zwischen András Váci P., dessen Einstellung mäßig puritanisch war, und János Tolnai Dali, der puritanisch eingestellt war. Váci P. übersetzte die englischsprachige Variante des Werkes *L'usage de l'Oraison Dominicale maintenu contre les objections des innovateurs de ce tems* (Londres 1646) des Franzosen Jean d'Espagne ins Ungarische und fügte dieser Übertragung seine eigene Meinung bezüglich der ungarischen Psalmen hinzu. In der Studie werden diese sowie Váci's Auseinandersetzung mit Tolnai Dali über Probleme des Singens erörtert. Dabei werden ein Ausschnitt aus dieser Polemik veröffentlicht sowie die übereinstimmenden oder eben unterschiedlichen Ansichten der zwei Autoren ausgelegt. Váci P. und Tolnai Dali sind in vieler Hinsicht ähnlicher Meinung: Die Bibel selbst dient als Richtschnur für alle Texte; die Texte sind wichtiger als die Melodien; das Singen ist nur dann gut, wenn es mit dem Geist und mit dem Verstand verhallt und vom Herzen kommt. Váci P. war kein verblendeter Gegner der Genfer Psalmen. Er war aber dagegen, wenn man nur diese Psalmen singen lassen wollte, und sie für wichtiger gehalten wurden als die alten Psalmparaphrasen. Die Teilnehmer an dieser Polemik waren unterschiedlicher Meinung auf dem Gebiet der Textdeutung, der Übersetzung eines neuen Psalms oder hatten andere Ansichten darüber, ob man Psalmen während des Mittagessens oder des Abendbrots singen sollte. Die dargestellte Polemik setzt nämlich den Streit fort, die seit den 1630er Jahren auf verschiedenen Ebenen (Synode, Visitation, in den Gemeinden in den fürstlichen Höfen in Sárospatak und in Gyulafehérvár oder im Kollegium von Sárospatak) geführt wurden.

⁶⁰ FAZAKAS, *i. m.*, 2004, 402.

⁶¹ Zsinaton, esperesi vizitációkon, gyülekezetekben, a sárospataki és gyulafehérvári fejedelmi udvarokban, a sárospataki kollégiumban stb.